

НАЦІОНАЛЬНІ ПРИНЦИПИ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

NATIONAL PRINCIPLES OF THE CONSTITUTIONAL AND LEGAL STATUS OF BUSINESS ENTITIES

Олійник А.Ю., к.ю.н., професор,
професор кафедри приватного та публічного права

Інститут права та сучасних технологій

Київського національного університету технологій та дизайну

Стаття містить узагальнені наукові праці щодо національних принципів конституційно-правового статусу суб'єктів підприємницької діяльності в Україні. Проведено аналіз існуючих наукових праць авторів по предмету дослідження, здійснено розгляд правових норм і нормативно-правових актів, що регулюють названі національні принципи суб'єктів підприємництва, сформульовано та аргументовано ознаки, які лежать в основі визначення названих принципів, запропоновано висновки і рекомендації по темі дослідження.

Національні принципи конституційно-правового статусу суб'єктів підприємницької діяльності в Україні пропонуються визначати як урегульовані нормами національного права правилами поведінки суб'єктів підприємницької діяльності, що характеризують основні ідеї чи основоположні засади та визначають їх правове становище у підприємницьких відносинах. Серед ознак, що їх характеризують є: а) основні ідеї, основоположні засади; б) урегульовані нормами національного права; в) є правилами поведінки суб'єктів підприємницької діяльності; г) визначають їх правове становище у підприємницьких відносинах.

Різновидами національних принципів конституційно-правового статусу суб'єктів підприємницької діяльності, на нашу думку, слід вважати такі: а) гуманістична спрямованість конституційно-правового статусу та його відповідність міжнародним стандартам; б) верховенство права та закону; в) рівність прав і свобод учасників підприємницьких правовідносин; г) їх невичерпність, невідчужуваність, непорушність; р) єдність і гарантованість прав і обов'язків; д) вільний найм підприємцем працівників та вільне розпорядження прибутком; е) свобода підприємницької діяльності у межах, визначених законом.

Рекомендуємо ст. 6 ГК України, де закріплюються загальні принципи господарювання в Україні, доповнити принципом «верховенство права та закону».

Ключові слова: принципи конституційно-правового статусу, міжнародні принципи, національні принципи, суб'єкти підприємницької діяльності, верховенство права та закону та ін.

The article contains generalized scientific works on the national principles of the constitutional and legal status of business entities in Ukraine. An analysis of the existing scientific works of the authors on the subject of the study was carried out, a review of legal norms and legal acts regulating the named national principles of business entities was carried out, the characteristics that underlie the definition of the named principles were formulated and argued, conclusions and recommendations on the topic of the study were proposed. It is proposed to define the national principles of the constitutional and legal status of business entities in Ukraine as regulated by the norms of national law by the rules of conduct of business entities that characterize the main ideas or fundamental principles and determine their legal position in business relations. Among the signs that characterize them are: a) basic ideas, basic principles; b) regulated by the norms of national law; c) are the rules of conduct of business entities; d) determine their legal status in business relations. In our opinion, the following types of national principles of the constitutional and legal status of business entities should be considered: a) humanistic orientation of the constitutional and legal status and its compliance with international standards; b) rule of law and law; c) equality of rights and freedoms of participants in business relations; d) their inexhaustibility, inalienability, inviolability; r) unity and guarantee of rights and obligations; e) free hiring of employees by the entrepreneur and free disposal of profits; g) freedom of entrepreneurial activity within the limits defined by law. We recommend Art. 6 of the Civil Code of Ukraine, which enshrines the general principles of business in Ukraine, should be supplemented with the principle of "rule of law."

Key words: principles of constitutional and legal status, international principles, national principles, subjects of entrepreneurial activity, rule of law and others.

Проблема принципів правового статусу суб'єктів підприємницької діяльності в Україні має важливе значення і зв'язок з теорією і практикою. За територіальністю названі принципи поділяють на міжнародні і національні. Вони мають конституційно-теоретичне та практичний значення. Міжнародні принципи конституційного правового статусу суб'єктів підприємницької діяльності в юридичній літературі визначаються як найбільш загальні ідеї і правила поведінки суб'єктів підприємництва, що закріплені нормами міжнародних договорів, конвенцій та інкорпоровані в національному законодавстві які гарантують реалізацію їх прав, свобод, обов'язків при здійсненні діяльності не забороненої законами та невідворотність і юридичну відповідальність в разі вчинення правопорушення [1, с. 700]. Національні принципи конституційного правового статусу суб'єктів підприємницької діяльності як самостійна проблема в Україні ще не досліджувалися.

Останні дослідження щодо поняття, змісту і принципів конституційно-правового статусу суб'єктів підприємницької діяльності розглядаються в працях окремих авторів: Л. Адашис, Н. Анішук, С. Грудницька, А. Колодій, О. Колодій, А. Олійник, І. Полховська, О. Скакун, Г. Смоліна, В. Щербина та ін. Серед невіршених питань національні

принципи названого правового статусу, що складає мету дослідження. Для досягнення поставленої мети слід вирішити такі завдання: а) проаналізувати існуючі наукові праці по проблемі дослідження; б) розглянути правові норми, що регулюють національні принципи конституційно-правового статусу суб'єктів підприємництва; в) сформулювати ознаки і визначення названих принципів; г) запропонувати висновки і рекомендації по темі дослідження.

Питання правового статусу та елементів змісту, включаючи принципи конституційно-правового статусу суб'єктів підприємницької діяльності, досліджуються в працях окремих авторів, які слід проаналізувати. Так, на думку Л. Адашис, одним із важливих елементів конституційно-правового статусу особи в Україні є його принципи, тобто засади, на основі яких здійснюються права, свободи та обов'язки особи і визначається місце особи в державі та суспільстві. Серед таких принципів Л. Адашис пропонує досліджувати: 1) належність людині основних прав і свобод від народження і їх невідчужуваність; 2) відповідність правового статусу особи в Україні вимогам і стандартам, які на сьогодні склалися в міжнародному співтоваристві; 3) поєднання індивідуальних інтересів особи з інтересами інших осіб, держави і суспільства; 4) загальність консти-

туційних прав, свобод і обов'язків; 5) юридична рівність громадян України, їх рівноправність; 6) гарантованість конституційного статусу особи; 7) заборона незаконного обмеження конституційних прав і свобод громадян України; 8) принцип єдності прав і обов'язків; 9) гуманістична спрямованість основ правового статусу особи; 10) загальнодоступність основних прав і свобод людини і громадянина [2, с. 29].

Отже, Л. Адашис у своїй науковій праці досліджує такий змістовний елемент конституційно-правового статусу як його принципи і визначає місце особи в державі і суспільстві в процесі здійснення її прав, свобод та обов'язків та пропонує аналіз окремих груп таких принципів.

Н. Аніщук, досліджуючи правові засоби викорінення гендерного насильства в Україні, робить висновок про те, що на початку XXI ст. гендерне насильство все ще зберігається в сучасному українському суспільстві, призводячи до порушення принципу рівноправ'я жінок та чоловіків, проголошеному у ст. 24 Конституції України. Хоча права людини, що закріплені у чинній Конституції, сконструйовані з позиції поваги до принципу рівності за ознакою статі, проте на практиці існує гендерна асиметрія. Жінки та дівчата певною мірою зазнають різних форм гендерного насильства (фізичного, сексуального, соціально-економічного та психологічного) як у публічному, так і в приватному житті, незалежно від ознак заможності, соціального статусу та культури. На сьогодні у багатьох країнах світу жінки на конституційному рівні отримали рівні права з чоловіками, проте проблема гендерного насильства все ще залишається гострою [3, с. 28].

Отже, Н. Аніщук серед принципів конституційного правового статусу щодо викорінення гендерного насильства в Україні виділяє порушення принципу рівноправ'я жінок та чоловіків, що проголошений ст. 24 Конституції України.

В. Висоцький, досліджуючи структуру конституційно-правового статусу політичних партій, включає конституційну правосуб'єктність, принципи, права і обов'язки, гарантії реалізації, конституційно-правову відповідальність. На його думку, принципи утворюють каркас, який служить основою для усіх правових актів, що регулюють організацію і діяльність політичних партій. Він вважає, що принципи організації і діяльності політичних партій закріплені в Конституції і законах України і містять ознаки, що визначають організаційний устрій, відмінність їх від інших організацій [4, с. 5].

Отже, В. Висоцький переконаний, що принципи правового статусу закріплюються в Конституції і законах України, тобто в національному законодавстві.

С. Грудницька, досліджуючи конституційні основи господарської правосуб'єктності підприємств, розглядає принцип, відповідно до якого жоден державний орган чи посадова особа, ніякі колективи, державна чи громадська організація, жодна людина, підприємство не звільняються від обов'язку підкорятися закону. Названий принцип вона іменує принципом законності, а не верховенства закону, як це продовжують сприймати з часів тотальної державної влади частина вчених і практиків – прихильників догматичної юриспруденції. С. Грудницька наголошує на тому, що загальними принципами господарювання в Україні є: а) свобода підприємницької діяльності в межах, установлених законом; вільний рух капіталів, товарів і послуг на території України; б) обмеження державного регулювання економічних процесів, здійснюваного у зв'язку з необхідністю забезпечення соціальної спрямованості економіки, сумлінної конкуренції в підприємстві, екологічної захисту населення, захисту прав споживачів і безпеки суспільства і держави; в) заборона незаконного втручання органів державної влади й органів місцевого самоврядування, їхніх посадових осіб у господарські відносини, інші принципи, що забезпечують сполучення державного регулювання і саморегуляції [5, с. 2–3].

Отже, до національних принципів суб'єктів господарювання відносяться загальні конституційні і господарські принципи правового статусу названих суб'єктів.

А. Колодій, під конституційними принципами правового статусу людини і громадянина розуміє вихідні засади, на основі яких визначаються зміст і умови реалізації прав, свобод та обов'язків особи. На його думку, до них відносяться принципи: свободи людини; рівності людей у своїй гідності та правах; невідчужуваності й непорушності прав і свобод людини; гарантованості прав, свобод і обов'язків людини і громадянина; невичерпності конституційного переліку прав і свобод людини і громадянина; рівності конституційних прав і свобод громадян України та рівності їх перед законом; єдності прав людини та її обов'язків перед суспільством [6].

Отже, А. Колодій визначає конституційні принципи правового статусу людини і громадянина як вихідні засади, на основі яких визначаються зміст і умови реалізації прав, свобод та обов'язків особи та характеризує їх види і зміст.

О. Колодій, пропонує розглядати принципи конституційно-правового статусу українського народу як найбільш загальні, основоположні, нормативно-регулятивні або свідомо-вольові правила поведінки, або основні начала (ідеї), що спільно з правосуб'єктністю, повноваженнями (правами та обов'язками) і гарантіями визначають правове положення українського народу у національному суспільстві та державі серед інших народів, закордонних суспільств і держав, міжнародних об'єднань, демонструючи його сутність і соціальне призначення [7, с. 218].

Отже, О. Колодій досліджує принципи конституційно-правового статусу українського народу і характеризує їх як правила поведінки та основні начала чи ідеї, що визначають його правове положення в міжнародному і національному праві.

А. Олійник визначає принципи конституційного правового статусу суб'єктів підприємницької діяльності як закріплені міжнародними і національними правовими актами норми-ідеї чи основоположні засади, що гарантують реалізацію прав, свобод і обов'язків та юридичну відповідальність суб'єктів підприємництва при здійсненні діяльності не забороненої законами [8].

Отже, А. Олійник підкреслює функціонування принципів конституційного правового статусу суб'єктів підприємницької діяльності на міжнародному і національному рівнях.

І. Полховська серед принципів правового статусу людини виділяє: а) рівність прав людини і рівність перед законом; б) гуманістичну спрямованість конституційно-правового статусу людини; в) відповідність основ правового статусу особи міжнародним стандартам; г) невідчужуваність і непорушність прав і свобод; г) невичерпність і гарантованість прав і свобод; д) єдність прав і обов'язків. На думку І. Полховської, конституційно-правові принципи деталізуються у чинному законодавстві [9, с. 22].

Отже, І. Полховська визнає наявність національних конституційно-правових принципів і підкреслює той факт, що вони деталізуються у чинному національному законодавстві.

О. Садовська під системою конституційних принципів правового статусу людини і громадянина становить основу всіх прав і свобод, які закріплюються нормами галузевого законодавства й за своїми «духом і літерою» мають відповідати настановам Конституції України. Конституція України завдяки закріпленню загальним принципам встановлює ті права, свободи і обов'язки, які життєво важливі і соціально необхідні як для окремої людини, так і нормального функціонування суспільства, держави. О. Садовська виділяє такі принципи конституційного правового статусу: 1) свободи (вільності), яким забезпечується конституційна стабільність та унеможливується узурпа-

ція влади; 2) рівності людей у своїй гідності та правах; 3) невідчужуваності й непорушності прав і свобод людини, який означає, що закріплені Конституцією України права і свободи людини є незворотними та невід'ємними; 4) невичерпності прав і свобод людини й громадянина, закріплених Конституцією, відповідно до якого коло прав і свобод людини й громадянина, закріплених цією Конституцією, може розширюватися; 5) гарантованості і довічності прав і свобод, за яким конституційні права і свободи не можуть бути скасовані; 6) рівності конституційних прав і свобод громадян та їх рівності перед законом, згідно з яким не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками [10, с. 76–77].

Отже, О. Садовська досліджує принципи конституційного правового статусу, як свободи, які забезпечують конституційну стабільність та унеможливується узурпація влади.

В. Щербина, досліджуючи суб'єкти господарського права, визначає, що головним завданням її дослідження є комплексне, системне викладення засад правового становища суб'єктів господарського права і вироблення пропозицій щодо його вдосконалення шляхом внесення змін до чинного законодавства. Правовий статус окремого суб'єкта господарювання визначається уповноваженими органами управління відповідно до вимог ГК та інших законів. Відносини органів управління між зазначеними суб'єктами у випадках, передбачених законом, можуть здійснюватися на договірних засадах. Проведене дослідження правового становища суб'єктів господарського права підтвердило необхідність: а) подальшого теоретичного дослідження правового статусу учасників відносин у сфері господарювання; б) вдосконалення законодавства про правовий статус зазначених суб'єктів з метою приведення його до потреб господарського життя [11].

Отже, правовий статус суб'єктів господарювання потребує подальшого дослідження у сфері господарювання та вдосконалення законодавства про правовий статус зазначених суб'єктів.

Важливе значення для характеристики принципів правового статусу суб'єктів підприємницької діяльності мають національні правові норми, що регулюють названий статус. В систему законодавства включаються акти, що вміщують правові норми які регулюють правовий статус діяльності суб'єктів підприємництва. В таку систему, на нашу думку, слід включати: а) Конституцію України; б) закони України; в) підзаконні нормативно-правові акти та ін.

Конституція України закріплює, що кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом. Держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю і безпечністю продукції та усіх видів послуг і робіт, сприяє діяльності громадських організацій споживачів. Серед суб'єктів підприємництва конституція закріплює фізичних і юридичних осіб діяльність яких обмежується законом і відноситься до них депутатів, посадових і службових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування (ст. 42).

До норм законів України, що регулюють принципи правового статусу суб'єктів підприємницької діяльності відносяться Цивільний кодекс (ЦК) України, Господарський кодекс (ГК) України та деякі інші закони України. Так, право фізичної особи на здійснення підприємницької діяльності, яку не заборонено законом, має фізична особа з повною цивільною дієздатністю (ст. 50 ЦК України). ГК України та іншими законами закріплюються суб'єкти підприємництва окремих організаційних форм (ст. 45) та їх принципи, до яких відносяться: а) вільний вибір підприємцем видів підприємницької діяльності; б) самостійне формування підприємцем програми діяльності, вибору постачальників і споживачів продукції, що виробляється, залучення матеріально-технічних, фінансових

та інших видів ресурсів, використання яких не обмежено законом, встановлення цін на продукцію та послуги відповідно до закону; в) вільний найм підприємцем працівників; г) комерційного розрахунку та власного комерційного ризику; г) вільне розпорядження прибутком, що залишається у підприємця після сплати податків, зборів та інших платежів, передбачених законом; д) самостійне здійснення підприємцем зовнішньоекономічної діяльності, використання підприємцем належної йому частки валютної виручки на свій розсуд (ст. 44). ГК України (ст. 6) закріплює загальні принципами господарювання в Україні є: а) забезпечення економічної багатоманітності та рівний захист державою усіх суб'єктів господарювання; б) свобода підприємницької діяльності у межах, визначених законом; в) вільний рух капіталів, товарів та послуг на території України; г) обмеження державного регулювання економічних процесів у зв'язку з необхідністю забезпечення соціальної спрямованості економіки, добросовісної конкуренції у підприємстві, екологічного захисту населення, захисту прав споживачів та безпеки суспільства і держави; г) захист національного товаровиробника; д) заборона незаконного втручання органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб у господарські відносини [12].

Закон України від 28 липня 2022 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо сприяння процесам релокації підприємств в умовах воєнного стану та економічного відновлення держави» вносить зміни до окремих законодавчих актів України таких, наприклад, як закон «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» та ін. [13]. Суб'єкти господарської діяльності України керуються принципами: а) суверенітету народу України; б) свободи підприємництва; в) юридичної рівності і недискримінації; г) верховенства закону; г) захисту інтересів суб'єктів підприємницької діяльності; д) еквівалентності обміну, неприпустимості демпінгу при ввезенні та вивезенні товарів [14]. Пропонується сформулювати принцип верховенства права та закону.

Отже, національні принципи конституційно-правового статусу суб'єктів підприємницької діяльності урегульовані законодавчими актами України.

Підсумовуючи вище досліджене щодо національних принципів конституційно-правового статусу суб'єктів підприємницької діяльності в Україні можемо сформулювати їх ознаки і дати визначення. На нашу думку, до названих ознак, що їх характеризують можна віднести: а) основні ідеї, основоположні засади; б) урегульовані нормами національного права; в) є правилами поведінки суб'єктів підприємницької діяльності; г) визначають їх правове становище у підприємницьких відносинах.

Національними принципами конституційно-правового статусу суб'єктів підприємницької діяльності є: а) гуманістична спрямованість конституційно-правового статусу та його відповідність міжнародним стандартам; б) рівність прав і свобод учасників підприємницьких правовідносин; в) їх невичерпність, невідчужуваність, непорушність; г) єдність і гарантованість прав і обов'язків; г) вільний найм підприємцем працівників та вільне розпорядження прибутком; д) свобода підприємницької діяльності у межах, визначених законом.

Підводячи підсумок, пропонуємо такі висновки і рекомендації по темі дослідження. Національні принципи конституційно-правового статусу суб'єктів підприємницької діяльності в Україні – це урегульовані нормами національного права правилами поведінки суб'єктів підприємницької діяльності, що характеризуються як основні ідеї чи основоположні засади та визначають їх правове становище у підприємницьких відносинах.

Серед ознак, що їх характеризують є: а) основні ідеї, основоположні засади; б) урегульовані нормами національного права; в) є правилами поведінки суб'єктів під-

приємницької діяльності; г) визначають їх правове становище у підприємницьких відносинах.

Різновидами національних принципів конституційно-правового статусу суб'єктів підприємницької діяльності є: а) гуманістична спрямованість конституційно-правового статусу та його відповідність міжнародним стандартам; б) верховенство права та закону; в) рівність прав і свобод учасників підприємницьких правовідносин;

г) їх невичерпність, невідчужуваність, непорушність; г) єдність і гарантованість прав і обов'язків; д) вільний найм підприємцем працівників та вільне розпорядження прибутком; є) свобода підприємницької діяльності у межах, визначених законом.

Рекомендується ст. 6 ГК України, де закріплюються загальні принципами господарювання в Україні доповнити принципом «верховенство права та закону».

ЛІТЕРАТУРА

1. Олійник А.Ю. Міжнародні принципи конституційно-правового статусу суб'єктів підприємницької діяльності. *The 9th International scientific and practical conference "Progressive research in the modern world" (May 25–27, 2023) BoScience Publisher, Boston, USA. 2023. 731 p. С. 693–702.*
2. Адашич Л.І. Конспект лекцій доцента кафедри загальноправових дисциплін юридичного факультету Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидатки юридичних наук, доцент URL: https://moodle.znu.edu.ua/pluginfile.php/626622/mod_resource/content/1/%D0A3.pdf (дата звернення 25.11.2023 р.).
3. Аніщук Н.В. Правові засоби викорінення гендерного насильства в Україні: історико-теоретичний аналіз : автореф. дис. ...-д-ра юрид. наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Одеса, 2008. 35 с.
4. Висоцький В. М. Структура конституційно-правового статусу політичних партій. *Південноукраїнський правовий часопис*. 2015. № 1. С. 3–6.
5. Грудницька С.М. Конституційні основи господарської правосуб'єктності підприємств : поняття і структура господарсько-правового інституту. *Часопис Академії адвокатури України*. 2010. № 8 (3). С. 1–12.
6. Колодій А.М. Принципи права України : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 1998. 208 с.
7. Колодій О.А. Принципи конституційно-правового статусу українського народу. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 7. С. 216–220.
8. Олійник А.Ю. Принципи конституційно-правового статусу суб'єктів підприємницької діяльності. *SWorldJournal*", Issue № 13, Part 2 May 2022. *Болгарія* (ISSN 2663-5712, DOI 10.30888/2663-5712, IndexCopernicus, Google Scholar) 2022. Р. 69–77.
9. Полховська І.К. Поняття і принципи конституційно-правового статусу особи в Україні. *Право і суспільство*. 2012. № 4. С. 19–23.
10. Садовська О.М. Система конституційних принципів правового статусу людини та громадянина в Україні. С. 75–79 URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/24457/1/75-79.pdf>
11. Щербина В. С. Суб'єкти господарського права: Монографія. К.: Юрінком Інтер, 2008. 264 с.
12. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003, № 18, № 19–20, № 21–22. Ст. 144. Поточна редакція від 08.10.2023.
13. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо сприяння процесам релокації підприємств в умовах воєнного стану та економічного відновлення держави : Закон України від 28 липня 2022 р. 2022. № 2468-IX, Поточна редакція від 28.07.2022.
14. Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України від 16 квітня 1991 р. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 29. Ст. 377. Поточна редакція від 04.03.2023.